

РОЛЬ ЦЕРКВИ Й ДУХОВЕНСТВА У ЗБЕРЕЖЕННІ РЕЛІГІЙНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ НА ПОСТЮГОСЛАВСЬКИХ ПРОСТОРАХ

Наприкінці 80-их – на початку 90-их років XIX ст. почалась перша еміграція українців греко-католиків з Галичини до Боснії. Найменування першого греко-католицького священника та заснування перших парафій у Прняворі в 1900 р., а відтак у Дев'ятині, Козарці і Дервенті, стало важливим кроком у організації церковного життя українців. Аж у 1909 році до Боснії прибувають священники, а потім і монахи з Галичини. Коли вже мали своїх священників і церковну організацію, а життєві умови стали кращими, українці в Боснії почали засновувати перші культурно-освітні організації. При парафіях влаштували курси української мови, де викладачами були священники й місцева інтелігенція. Греко-католицькі священники внесли вагомий вклад не тільки в релігійне, але й в освітнє, культурне і суспільне життя нечисленної громади, яка дуже постраждала під час двох світових війн. Українські й русинські священники Крижевецької єпархії плідно співпрацювали з метою збереження національної ідентичності свого народу.

Ключові слова: українці, греко-католики, священники, культура, освіта, Крижевецька єпархія.

In the late 1880s and early 1890s the first emigration of Greek Catholic Ukrainians began from Galicia to Bosnia. The ordination of the first Greek Catholic priest and the establishment of the first parishes in Prnjavor in 1908, later in Devjatina, Kozarac and Derventa, was an exceptionally important step in organising their church life. It was only in 1909 that priests, later also monks from Galicia, arrived in Bosnia. As they had their own priests and church hierarchy, and their economic position also improved, the Ukrainians in Bosnia founded their first cultural-educational organisations. The parishes initiated Ukrainian language courses taught by priests and local intellectuals. The Greek Catholic priests made a tremendous contribution not only to the religious, but also to the cultural life of the small community, which suffered heavy casualties in both world wars. The Ukrainian and Ruthenian priests within the Eparchy of Križevci maintained a fruitful collaboration with a view to preserving the national identity of their people.

Keywords: Ukrainians, Greek Catholics, priests, culture, education, Eparchy of Križevci.

Про переселення українців з Галичини в Боснію і Славонію наприкінці XIX та на початку XX ст. існує доволі багата література.¹ Причини та початки переселення також достатньо висвітлені. Головна причина масової еміграції українців з Галичини з 80-их років XIX ст. до початку Першої світової війни було скрутне економічне становище селян. Початки життя переселенців, їхні зла-

¹ Найвичерпніший огляд минулого українців у Боснії подає Олег Румянцев у монографії *Галичина – Боснія – Воєводина. Українські переселенці на території югославських народів 1890–1990 роках* (Румянцев 2008). Велика кількість статей, часто й передруковуваних, подається у виданні *Матеріали до історії українців у Боснії, т. I–VII* (Мизь 2004–2013).

мані надії, бідкування і страждання в новому краї яскраво описані в книжечці о. Йосифа Гродського *Положенє Русинів в Боснії* (Гродський 2003) чи в записках о. Леонтія Куницького (Куницький 2004) і майже не відрізняються від того, як Василь Стефаник описує своїх страждальників Гриця Летючого в новелі *Новина* чи Івана Дідуха у новелі *Кам'яний хрест*.

Ціль нашої доповіді не в тім, щоб повторювати вже відомі в історіографії, а в тім, щоб на підставі цих фактів проаналізувати й визначити основні чинники, які сприяли успішному проведенню колонізації або негативно впливали на неї, сприяли збереженню релігійної та національної ідентичності українських переселенців на новій землі чи призводили до її втрати.

Наприкінці 80-их – на початку 90-их років XIX ст. почалась перша еміграція населення Галичини. Перші українські переселенці прибувають до Боснії незабаром після австрійської окупації 1878 року. Це були головним чином державні службовці й фахівці, які поселялися в містах. Вони спочатку не мали своїх священників і своєї церковної організації, змішувалися з місцевим населенням, а частина їх відносно швидко асимілювалася. Крім того, тут була й певна кількість вояків українців за походженням з Галичини (Busulandžić 2007: 94; Румянцев 2008: 23).

На початках організованої колонізації уряд матеріально підтримував переселенців, наділяючи селян-колоністів «царською» землею (Hauptman 2007). Хоча в Галичині переселенський рух на той час був дуже сильний і агенти намовляли людей переселятися до Боснії, спочатку зацікавлених не було. Перші групи українців-переселенців з Галичини прибувають до Боснії 1890 року, коли перша фаза колонізації вже була закінчена, а найбільша частина «царської землі» була розділена. Добре зауважив о. Гродський, що й тут українець став «пізнім Іваном» (Гродський 2003: 20). Це запізнення стало головною причиною дуже важких початків українських переселенців у Боснії. Перше слід було добратися на місце і зареєструватися, а на наділення землею треба було чекати навіть декілька років. Люди бідні, запаси грошей (у кого їх було, коли вирушали в далеку дорогу) швидко витратились на основні потреби, а часто й марно, на підкупних службовців, які обманювали людей, обіцяючи швидко допомогу тощо. Мови місцевого населення українці не знали, тому і за це не раз заплатили. Врешті, після кількох років бідкування переселенці почали отримувати землю – ліси й чагарники, які спочатку було порібно з великими потугами викорчувувати (Гродський 2003: 34–39). Багато хто не міг дочекатися землі, а жити без роботи й заробітку у чужому краї не могли, тому чоловіки шукали роботу і часто знаходили її у деревопереробній промисловості, яка тут швидко розвивалася. У матеріальних скрутах деякі впадали у безнадійність, у пияцтво, а все це мало дуже негативні наслідки на життя переселенців (Гродський 2003: 26, 41).

Повсякденне життя чи виживання найбільшої частини українських переселенців від самого початку як тінь провадить невирішене питання їхнього релігійного життя. Як греко-католики вони не мали в місцях переселень своєї церковної організації. Треба було хрестити новонароджених, ховати померлих, а своїх священників не було. Крім того, православні серби часто не дозволяли українцям, щоби своїх покійних ховали на їхніх цвинтарях (Гродський 2003: 23). За певними обрядовими послугами люди найчастіше зверталися

до православних священників, оскільки їм вони були за обрядом і мовою ближчі від римо-католиків. За такі послуги не раз треба було дорого платити. Православним сербам не було до вподоби, що тут поселяються греко-католики тобто уніати, оскільки вважали, що українці поселені за планом уряду, з метою переведення православних до унії. Тому православна церковна ієрархія через своїх священників і вірян робила різні заходи, щоби українців греко-католиків перевести до православ'я або вижити їх та їхніх священників з Боснії (Гродський 2002: 41).

Українці неохоче зверталися за обрядовими послугами до римо-католицьких священників. Причиною, з одного боку, міг бути обряд, богослужіння латинською мовою тощо. На нашу думку, була ще одна причина: українці римо-католиків ототожнювали з поляками, а поляків відверто недолюбливали. На відміну від Сербської православної церкви, Римо-католицька церква, її верхівка та священники, прихильно ставилися до українців греко-католиків. З перших зустрічей з греко-католиками римо-католицькі священники застерігали їх, щоби зверталися не до православних священників, а до них, бо вони їм ближчі за релігійним станом. Численні джерела засвідчують, що римо-католицькі священники не робили це задля своєї особистої матеріальної користі, ані з метою переведення українців у римо-католицьку конфесію. Так, наприклад, римо-католицький священник Крунослав Бешлич 1899 року звертається до греко-католицького крижевецького єпископа Юлія Дрогобецького, повідомляючи його про українців греко-католиків у Боснії, які, без духовної опіки своїх священників, звертаються до православних. Він вважав, що тим греко-католикам треба якомога скоріше надіслати священника їхнього обряду, щоби вони не переходили на православну віру (Гралуок 2007: 215).

У 1897 році Верхбоснійський архієпископ Йосиф Штадлер відвідав крижевецького єпископа Ю. Дрогобецького. Однією з тем їхньої розмови було питання греко-католиків Боснії, які мали б належати до церковної юрисдикції греко-католицької Крижевецької єпархії, яка на той час там не мала своїх парафій. Йосиф Штадлер добре розумів, що ставлення православної церкви до римо-католицької дуже вороже, тому їй не хотів робити заходів, які давали б їй приводу для відкритої реакції. У домовленості з Ю. Дрогобецьким він звертанням до боснійського уряду намагався полагодити питання церковної організації греко-католиків у Боснії. Він вважав, що на початку Ю. Дрогобецький мав би надіслати хоч одного свого священника, який буде опікуватися греко-католиками у Боснії і формально буде підлеглим римо-католицькій біскупії у Баня Луці, але вповні незалежний у своїй духовній діяльності (Гралуок 2007).

Крижевецький єпископ Ю. Дрогобецький 1900 року направив до Боснії, до Прнявора, свого священника Андрія Сегеді, наголошуючи, що посилає «русина тобто малороса», який розуміє мову галицьких греко-католиків. Банялуцький римо-католицький біскуп Маркович прихильно прийняв о. Сегеді і з самого початку у всьому допомагав йому. Численні джерела засвідчують, що римо-католицька ієрархія і окремі священники не робили перешкод українцям греко-католикам і їхнім священникам, а дуже часто допомагали їм. Правда, згадуються і деякі недоброзичливі священники, які намагалися використати важке становище греко-католиків.

Багато хто з переселенців не знайшов в «обіцяній землі» навіть крихти кращого життя, про яке мріяли, і найчастіше прибулі даремно зверталися до чиновників, до уряду, вимагаючи те, що їм було обіцяно. Коли вони почали переселятися, вже не було «царської» землі, якою раніше уряд наділяв переселенців. Державні службовці були «глухими» й не хотіли розуміти глибину злиднів галицьких переселенців. Не бракувало й таких, хто на їхній біді хотів ще й заробити або навіть насміятися з них. Вбогі селяни не мали до кого звернутися, від кого отримати пораду. Люди почали збиратися, домовлятися, що робити, стали писати до крижевецького греко-католицького єпископа, посилати депутації, просити, щоби той послав їм священників.

Першим греко-католицьким священникам й монахам було важко зібрати всіх греко-католиків своїх парафій, розсіяних по численних селах, а тут ще й клопоти з державною і місцевою адміністрацією, з братами у Христі – православними. Тому спочатку не могли більше уваги присвячувати іншим потребам своїх вірян, освіти і культурно-суспільному життю.

Якщо українці в Боснії під кінець XIX і на початку XX ст. й мали свою інтелекцію, то вона переважно була зосереджена в Сараєво та інших містах, а зі своїми співвітчизниками в селах не мала налагодженого зв'язку. Звичайний же люд, часто і неграмотний, не міг сам дбати про освіту, про навчання своїх дітей, навчати їх рідної мови, організувати культурне життя.

Найменування першого священника для греко-католиків у Боснії та заснування перших парафій у Прянворі 1900 р., а відтак у Дев'ятині, Козарці і Дервенті було дуже важливим кроком у організації їхнього церковного життя. А. Сегеді у своїх звітах згадує, як він багато працював і подорожував, оскільки його віряни були розсіяні на великій території, а в духовному відношенні дуже занедбані. За кілька років він зумів позбирати своїх вірян, відновити їхнє духовне життя, побудувати церкви. Однак, на той час сил й змоги для організації культурно-освітнього життя не було.

Галицький митрополит Андрій Шептицький у 1902 році відвідав українців Боснії і своїм архіпастирським старанням, словом підтримки, звертанням до боснійського уряду та особистим авторитетом дуже багато посприяв їхньому матеріальному і духовному піднесенню. Обіцяв народові, що надішле ще священників, оскільки один о. Сегеді не міг фізично дбати про всіх греко-католиків у Боснії. Митрополит Андрій звертався й до уряду, вимагаючи, щоби українців наділили обіцяною землею, і невдовзі деякі сім'ї врешті отримали землю (Казимира 2004: 158).

Справа забезпечення греко-католиків у Боснії священниками свого обряду не йшла легко. Хоча й закликали священників, охочих поїхати до Боснії, ніхто туди не поспішав (Гралюк 2007). Добре зауважив о. Гродський: «якби треба було їхати до Америки, було б багато таких, які б радо поїхали, але до Боснії – ні». Аж у 1909 році до Боснії прибувають священники, а потім і монахи з Галичини.

Коли вже мали своїх священників і церковну організацію, а й основні життєві умови стали кращими, українці в Боснії починають засновувати перші культурно-освітні організації. Тоді ж започатковано навчання дітей рідною мовою. Викладачами були священники і вчителі.

Архієпископ Штадлер добре розумів, що для греко-католиків, кількість яких, як і їхніх священників у Боснії, постійно зростала, треба заснувати незалежну церковну організацію і в цьому плані робив заходи в уряді Боснії разом з митрополитом Андрієм Шептицьким. У 1910 році (або 1907) (Казимира 2004: 158) засновано Вікаріат для греко-католиків у Боснії в рамках Верхбоснійської архієпископії. Це вже великою мірою полегшувало діяльність греко-католицьких священників, а віряни звільнялися зневіри, що вони тут забуті чи покинуті на милість православних чи римо-католиків.

Українці у Прняворі 1909 року за статутом Львівської «Просвіти» заснували свою «Просвіту», незабаром в Камениці заснували Читальню, в Сараєво заснували «Український кружок». При парафіях влаштували курси української мови, де викладачами були священники й місцева інтелігенція. Підручники отримували зі Львова. Однак, аж коли 1914 року засновано Апостольську адміністрацію для греко-католиків у Боснії і Герцеговині в Сараєво, були створені кращі умови як для церковного, так і для розвитку освітнього і культурного життя українців. Та це вже було напередодні Першої світової війни, а під брязкіт зброї музи мовчать.

Хоча Вікаріат надавав греко-католикам у Боснії більше можливостей для розвитку їхнього церковно-релігійного життя, однак відчувалося певне невдоволення, що все-таки вони в рамках римо-католицької церковної організації. Щоб уникнути такого стану, після звертання до Святішого престолу, у 1914 році засновано Апостольську адміністрацію для греко-католиків, що означало повну самостійність і пряму залежність від Риму. Коли 1917 р. Апостольську адміністрацію перенесено до Бая Луки, вона стала ближчою до парафіян, а розширена церковна автономія сприяла розвитку просвітницького руху. На жаль, коли були створені кращі умови для загального розквіту церковно-релігійного, культурно-освітнього і національного життя українців у Боснії, почалась Перша світова війна, під час якої українці в цьому краї дуже важко постраждали.

У новій державі, Королівстві сербів, хорватів і словенців, греко-католиків Боснії і Герцеговини у 1924 році приєднано до Крижевецької єпархії. Знову починаються намагання організувати культурно-національне життя. Єпископ Д. Няраді звертався до митрополита А. Шептицького і просив у нього священників для греко-католиків у Боснії, але й в Галичині на той час у всіх єпархіях бракувало священників (Казимира 2004: 166). Тому Няраді був змушений направляти туди священників русинів і хорватів, а рівночасно деякі священники з Боснії були переміщені в інші парафії.

Дехто вважав, що для українських громад це не найкраще рішення, тому що українських священників часто скеровували до інших громад, русинських та хорватських, а в українські парафії призначали священників русинів або хорватів, які не знали української мови і менше могли посприяти розвитку освітнього й культурного життя українців. Все ж згодом виявилось, що співпраця українців, русинів й хорватів в рамках Крижевецької єпархії можлива і може посприяти культурно-національному розвитку обох громад. Священники успішно діяли на церковно-духовній ниві, а також були активними в культурно-освітньому і національному житті своєї громади. Треба сказати й те, що українські громади часто зверталися за допомогою до русинських громад у Бачці і Сремі і

отримували її. І русинські священники, які працювали в українських парафіях, і українські священники, які певний час діяли в русинських, сприяли зближенню двох братніх спільнот і розвитку їхнього культурного життя.

Українці в Боснії в міжвоєнний період досягли певного рівня господарсько-економічного розвитку. До Югославії прибували священники-українці з Галичини. Тут була певна кількість української білої еміграції, яка також активно діяла у культурно-освітньому і національному житті. У Загребі формується невелика група української білої еміграційної інтелігенції, яка також внесла свій вклад у розвиток української освіти та культури в рамках Крижевецької єпархії.

Зростанню національної свідомості українців у Боснії найбільше сприяли греко-католицькі священники та члени «Просвіти». Вони організували курси української мови, запроваджували курси для неграмотних. Священники проповідували українською мовою, проводили катехизацію.

Для українців у Югославії 1933 р. почала видаватися щомісячна газета «Рідне слово». Редактором був священник Михайло Фірак, який на початку так визначив ціль газети: «... будити в наших людях народну свідомість, учити любити рідну мову і всьо наше, українське. А буде теж поучати і утверджувати нас в прагдівській греко-католицькій вірі».

Якраз в той час, коли виглядало, що українська громада в Боснії може власними силами організувати своє життя, у її церковно-релігійному житті стався розкол. Причини цього ще недостатньо з'ясовані. На нашу думку, це сталося, з одного боку, через брак тактовності греко-католицьких священників, які інколи неприйнятними способами домагалися своєї данини. Це зуміла використати Сербська православна церква для своїх цілей і прозелітською пропагандою роздмухувала невдоволення між українцями греко-католиками. Православна церква використовувала бідність українських селян, обіцяючи їм, що кожний, хто перейде до православ'я, отримає невеликий земельний наділ, а крім того православним священникам віряни не будуть платити данин (Гродський 2003: 55). Подібним чином Сербська православна церква в міжвоєнний період діяла між греко-католиками Русинами у Бачці і Сремі. Так само як і в Боснії, і там мала певні успіхи (Вілґнґа 1987). Треба також зауважити, що у спірних ситуаціях і сутичках між українцями греко-католиками і православними уряд завжди підтримував православних.

У церковно-релігійному житті українців Боснії, напевно, із-за особистих непорозумінь чи нетерпимості, стався розкіл у греко-католицькій громаді: Василь Стрільчик перейшов до православ'я і перевів з собою в православну церкву парафію в Хорвачанах і ще деяких вірян. Без сумніву, це мало негативні наслідки не тільки для релігійних обставин греко-католиків, але й набагато ширші, які відобразилися й у освітньому, культурному та політичному житті української громади, оскільки уряд підтримував Стрільчика, православну пропаганду і православних українців у всіх зіткненнях з греко-католиками.

Друга світова війна приносить українцям у Боснії і Славонії нові страждання. Вони з самого початку опинилися в дуже складній ситуації. У міжвоєнний період між ними вкоренилася ідея незалежної української держави. На початку війни треба було орієнтуватися й вибрати позицію в дуже складних об-

ставинах: з одного боку були німецькі окупанти, з іншого – сербські четники (націоналісти), з третьої – партизани, очолювані комуністами. Люди не знали кого підтримати, на кого спиратися. Під час війни українці найбільше постраждали від четників. Партизани також брутально розправлялися з усіма, кого вважали співпрацівниками ворогів – німців та усташів.

Після війни комуністичний уряд Югославії продовжує насильницьке ставлення до українців і греко-католицької церкви. Деякі священники були ув'язнені через свою релігійну та національну діяльність. Все це мало дуже негативний вплив і наслідки на життя української громади. Люди втратили довіру до уряду, до правди. Зростав страх за життя, за майно, за майбутнє. В таких обставинах, у важких матеріальних умовах, під політичним тиском, багато українців шукає кращого майбутнього, переселяючись у Воєводину, у Бачку і Срем. В Боснії залишилася приблизно половина колишньої української громади. Для оновлення церковно-релігійного, культурно-освітнього і національного життя не було достатньо сил інтелігенції. Недовіряючи нікому, люди певний час неохоче включалися в культурно-освітню працю.

У післявоєнний період на ниві освіти українців у Боснії багато зробила вчителька Ярослава Біленька, разом зі своїм чоловіком, священником Феліксом Біленьким. Вона підготувала до друку перший український Буквар. Пізніше подружжя переселилося до м. Вербас у Воєводині (Сербія), де продовжило освітницьку й культурну працю в українській громаді.

Священник Роман Мизь як парох у Липовлянах активно працював на радіо, брав участь у передачах українською мовою, які транслювало Радіо Бая Лука. Пізніше, як парох греко-католицької парафії в м. Новий Сад, упродовж десятиліть невтомно працював на ниві освіти і культури русинів та українців. На початку 90-их років ХХ ст. в рамках своєї парафії зібрав представників молоді русинської й української інтелігенції і заснував видавництво, яке видавало книжки, християнський часопис «Дзвони», християнський календар «Дзвони» русинською й українською мовами. Крім того, о. Мизь підготував до друку 7 томів *Матеріалів до історії українців Боснії і Славонії* (Мизь 2004–2013) а також багато інших видань. Священники, брати Онуфрій, Іриней і Володимир Тимки, внесли великий вклад у розвиток музичного життя русинів та українців як композитори й диригенти хорів, в яких русини і українці разом виконували церковну й народну музику. Русинські й українські священники брали участь і в суспільному житті української і русинської громад, активно співпрацювали в Союзі русинів і українців Хорватії та в його видавничій діяльності, в діяльності Союзу русинів і українців Югославії, у встановленні та підтримці освітніх, культурних і релігійних стосунків русинської і української громад з Україною, українськими інституціями та організаціями в Україні, з українською діаспорою тощо. На підставі цього можна сказати, що греко-католицькі священники внесли вагомий вклад не тільки в релігійне, але й в освітнє, культурне і суспільне життя своїх громад – української та русинської.

Використана література

- Біляк, о. Олександр. «Українців Боснії і Славонії». [У:] Ювілейний календар 1940, Дервента, 1940: 37–48, 100–106.
- [Biljak, o. Oleksander. «Ukraïnci vBosnii i Slavonii». [U:] Ūvilejniĵkalendar 1940, Derventa, 1940: 37–48, 100–106]
- Гралоук, Антін. «З історії українців в Боснії». [У:] Роман Мизь (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. III. Новий Сад, 2007: 127–176.
- [Gralûk, Antin. «Z istorii Ukraïnciv v Bosnii». [U:] Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. III. Novij Sad, 2007: 127–176]
- Гродський, Йосиф. Положене Русинів в Боснії. Львів: Євросвіт, 2003.
- [Grodskij, Josif. Položenê Rusiniv v Bosnii. L'viv: Êvrosvit, 2003]
- Казимира, Богдан. «Українці в Югославії». [У:] Роман Мизь (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. I. Новий Сад, 2004: 155–178.
- [Kazimira, Bogdan. «Ukraïnci v Ūgoslavii». [U:] Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. I. Novij Sad, 2004: 155–178]
- Куницький, Леонтій. «Над Босною». [У:] Роман Мизь (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. I. Новий Сад, 2004: (Передрук: «Нива». Львів, 1917–1918).
- [Kunic'kij, Leontij. «Nad Bosnoû». [U:] Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. I Novij Sad, 2004: (Peredruk: «Niva». L'viv, 1917–1918)]
- Лиський, Богдан. «Огляд культурно-освітнього життя українців у Боснії (1890–1990)». [У:] Роман Мизь (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. V. Новий Сад, 2008: 69–76.
- [Lis'kij, Bogdan. «Oglâd kul'turno-osvitn'ogo žittâ Ukraïnciv u Bosnii (1890–1990)». [U:] Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. V. Novij Sad, 2008: 69–76]
- Малиновська, Олена. «Українська діаспора в південно-слов'янських землях: короткий історичний нарис». [У:] Роман Мизь (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. VII. Новий Сад, 2013: 7–26.
- [Malinovs'ka, Olena. «Ukraïns'ka diaspora v pïvdenno-slov'âns'kih zemlâh: korotkij istoriĵnij naris». [U:] Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. VII. Novij Sad, 2013: 7–26]
- Мизь, Роман (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. I–VII. Новий Сад, 2004–2013.
- [Miz', Roman (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. I–VII. Novij Sad, 2004–2013]
- Романюк, Михайло. «Еміграція населення Галичини». [У:] Глас Союзу 3, Нови Сад, 2000: 42–47.
- [Romanûk, Mihajlo. «Emigraciâ naseleonnâ Galiĵini». [U:] Glas Soûzu 3, Novi Sad, 2000: 42–47]
- Румянцев, Олег. Галичина – Боснія – Воєводина. Українські переселенці з Галичини на території югославських народів в 1890–1990 роках. Київ: ФАДА, ЛДТ, 2008.
- [Rumâncev, Oleg. Galiĵina – Bosniâ – Voêvodina. Ukraïns'ki pereselenci z Galiĵini na teritorii ũgoslavs'kih narodiv v 1890–1990 rokah. Kiïv: FADA, LDT, 2008]
- Воїć, Мирко. „Progon grkokatolika u Bosni“. [У:] Роман Мизь (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. I. Новий Сад, 2004 [Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. I. Novij Sad, 2004]: 199–222.
- Bunjevac, Stipan. „Izvorni dokumenti o biskupu dr. Janku Šimraku i “prekrštavanju”

- pravoslavnih u NDH". [U:] Роман Мизь (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. VI. Новий Сад, 2011 [Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. VI. Novij Sad, 2011]: 97–134.
- Busulandžić, Adnan. „Pojava grkokatoličkog stanovništva u Bosni i Hercegovini (od 1789. do najnovijeg doba).” [U:] Роман Мизь (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. III. Новий Сад, 2007 [Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. III. Novij Sad, 2007]: 83–104.
- Gavranović, Berislav. „Ukrajinski grkokatolici na teritoriji Banjalučke biskupije“. [U:] Роман Мизь (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. I. Новий Сад, 2004 [Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. I. Novij Sad, 2004]: 75–88.
- Hauptman, Ferdo. „Reguliranje zemljišnog posjeda u Bosni i Hercegovini i počeci naseljavanja stranih seljaka u doba austrougarske vladavine“. [U:] Роман Мизь (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. III. Новий Сад, 2007 [Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. III. Novij Sad, 2007]: 7–32.
- Graljuk, Boris. „Organiziranje Grkokatoličke Crkve u Bosni i Hercegovini za vrijeme nadbiskupa Stadlera“. [U:] Роман Мизь (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. III. Новий Сад, 2007 [Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. III. Novij Sad, 2007]: 209–240.
- Šimrak, Janko. „Dokumenta o martiriju grkokatolika u Bosni.“ [U:] Матеріали до історії українців у Боснії, т. II. Роман Мизь (ред.). Новий Сад, 2006 [Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. II. Novij Sad, 2006]: 177–200.
- Vukmanović, Milan. „Neki sadržaji vjerske, političke i kulturne djelatnosti Ukrajinaca u Bosni i Hercegovini između dva rata“. [U:] Роман Мизь (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. III. Новий Сад, 2007 [Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. III. Novij Sad, 2007]: 175–204.
- Vuković, Tomislav. „Iskaz križevačkog biskupa dr. Janka Šimraka istražiteljima OZNE“. [U:] Роман Мизь (ред.). Матеріали до історії українців у Боснії, т. VI. Новий Сад, 2011 [Roman Miz' (red.). Materiali do istorii Ukraïnciv u Bosnii, t. VI. Novij Sad, 2011]: 65–134.

Янко Рамач

УЛОГА ЦРКВЕ И СВЕШТЕНСТВА У ОЧУВАЊУ ВЕРСКОГ И НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА УКРАЈИНАЦА НА ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПРОСТОРУ

Резиме

Аутор истиче и анализира основне чиниоце који су доприносили очувању религијског и националног идентитета Украјинаца гркокатолика који су се крајем XIX века доселили из Галиције у Босну. Одлучујући фактор у томе било је оснивање првих парохија и филијала културно-просвете организације „Просвета“. Украјинске парохије у почетку су биле у саставу посебног викаријата, касније апостолске администратуре, да би после Првог светског рата ушле у састав Крижевачке епархије. Свештеници украјинске и русинске национал-

ности били су водећи носиоци како црквеног, тако и културног живота. У Босни је Михајло Фирак покренуо месечник „Ридне слово” (Матерња реч) и издавао је календаре. Почетком 90-их година XX века у Србији Роман Миз покреће хришћански месечник „Дзвони” (Звона), издаје календаре и књиге на духовне, историјске и културне теме. Он је објавио 7 томова „Материјала за историју Украјинаца у Босни и Славонији”. Свештеници су били активни и у оквиру Савеза Русина и Украјинаца Југославије, значајно су допринели успостављању просветних, културних и црквених односа русинске и украјинске заједнице с Украјином, односно институцијама и организацијама у Украјини.

Кључне речи: Украјинци, гркокатолици, свештеници, култура, просвета, Крижевачка епархија.